

PAREITIS, FIZIKALISTINĖ REDUKCIJA IR PERKEISTOS KOKYBĖS

Jonas Dagys

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: jonas.dagys@fsf.vu.lt

Funkcinės psichinių savybių analizės atveriamą jų materialiojo įkūnijimo įvairovės galimybę verčia materialistinį monizmą sąmonės filosofijoje formuluoti ne psichinių ir fizinių savybių tapatumo, bet pirmųjų pareities nuo antrųjų tezė. Pareities sąvoka sąmonės filosofijoje išreiškia minimalius reikalavimus fizikalistinėms teorijoms – paneigus pareities fizikalizmą būtų paneigtos ir stipresnės fizikalizmo versijos. Straipsnyje tyrinėjama fizikalizmo kritika paremta vadinamuoju kokybių perkeitimo galimybės argumentu. Parodoma, kad, viena vertus, toks argumentas negali būti atremtas nuorodomis į empirinius duomenis, nes svarstoma hipotetinė situacija numano jos empirinį nestebimumą; kita vertus, jei svarstoma situacija iš tikrųjų yra galima, tai kokybinės psichinės charakteristikos niekaip nėra susaistytos funkciškai ar fiziologiškai aprašomais ryšiais, vadinasi, antireduktyvistinę išvadą galima grįsti svarstant ne tik atvejus, kai kokybės perkeistos, bet ir kai jų apskritai nėra.

Pagrindiniai žodžiai: sąmonės filosofija, fizikalizmas, funkcionalizmas, pareitis, perkeistos kokybės.

Paprastai fizikalistinė sąmonės redukcija suprantama kaip homogeniška, universali psichinių būvių redukcija į fiziologinius organizmų būvius. Sėkminga tokios redukcijos baigtimi turėtų būti specifikuojamas būtinų ir pakankamų fiziologinių kriterijų, kuriuos tenkinantiems organizmams galėtų būti pripažinti atitinkami psichiniai būviai. Fiziologinių ir psichinių būvių tapatumas (be papildomų apribojimų) reikštų, kad konkretus fiziologinis sistemos būvis yra ne tik *pakankama*, bet ir *būtina* sąlyga konkrečiam tos sistemos psichologiniam būviui egzistuoti. Tačiau iš neutralios funkcinės psichologinių sąvokų analizės ir ją lydinčios

įvairių įkūnijimų galimybės (žr. Dagys 2006) aiškėja, kad konkretus fiziologinis būvis nėra ir negali būti būtina sąlyga jokiam psichologiniam sistemos būviui: jei psichinis būvis gali būti įkūnytas įvairiais fiziologiniais būviais, tai tuos būvius geriausiu atveju tegalime laikyti pakankamais tiriamam psichologiniam būviui. Kiekvienas psichologinis būvis gali turėti gausybę pakankamų, bet nebūtinų, jį nešančių fizinių ar fiziologinių būvių.

Tokiu atveju negalime kalbėti apie sąmonės ir smegenų ryšį kaip griežtą jų tapatumą. Vadinasi, ir priimdami paprasčiausią fizikalizmo tezės formulotę, teiginį „viskas yra fiziš-

ka“ (tokį minimalų apibrėžimą siūlo, pavyzdžiui, Hellman, Thompson 1975: 552), žodžio „yra“ negalime suprasti kaip išreiškiančio tapatumą, kur šis būtų interpretuojamas taip pat kaip Feigl'o ar Smarto formuluotėje – „kai sakau, kad jutimas yra smegenų procesas ar kad žaibas yra elektros iškrova, tai vartoju „yra“ griežto tapatumo prasme“ (Smart 1959: 145), – kur kiekvienas konkretus psichinis procesas ar savybė yra tapatu konkrečiam fiziniam procesui ar savybei. Griežtai reduktyvistinė tapatumo tezės formuluotė reikalauja tokį tapatumą laikyti ne vienetinių įvykių ar procesų atvejų tapatumu, bet veikiau įvykių ar savybių tipų tapatumu. Tačiau atmesti tokio tipų tapatumo galimybę dar nebūtinai reiškia atmesti fizikalizmo apskritai galimybę – galima švelninti reduktyvistines fizikalizmo ambicijas ir „yra“ fizikalizmo formuluotėje interpretuoti kaip išreiškiantį *pareities*¹ (angl. *supervenience*) ryšį.

Pareities sąvoką sąmonės filosofijos problematikoje pirmasis ėmė taikyti Donaldas Davidsonas (1999), šeštajame dešimtmetyje pasiūlęs savo anomaliojo monizmo doktriną ir teigdamas, kad ji neprieštaruoja požiūriui, esą „psichinės charakteristikos tam tikra prasme priklauso, ar pareina, nuo fizinių charakteristikų. Tokia pareitis gali būti suprantama kaip teigimas, kad negali būti dviejų įvykių, vieno jų visais fiziniais aspektais, bet skirtingų kokių nors psichiniu aspektu, arba kad objektas negali pasikeisti psichiniu aspektu nepasikeisdamas kokių nors fiziniu aspektu“ (Davidson 1970: 38). Pareities santykis nereiškia dedukuojamumo pagal dėsnius ar apibrėžimus. Jis turėtų būti suprantamas kaip būtinas, t. y. meta-

¹ Šiame straipsnyje vartojamas prof. M. P. Šaulausko siūlomas termino „supervenience“ vertimas – „pareitis“. Lietuviškoje literatūroje šis terminas kartais verčiamas ir kaip „antstatavimas“ ar „supervenavimas“.

fiziškai stabilus, ryšys, tačiau būtinumas čia nėra nei loginis, nei kauzalinis. Pati šio santykio samprata paprastai kildinama iš G. E. Moore'o moralės filosofijos (žr., pvz., Zangwill 2005: 26) ir jo siekio specifikuoti būtiną gamtinių ir moralinių savybių ryšį. Pasak Kimo, pareitis „yra santykis, sankcionuojantis tvirtinimą, kad kažkas turi tam tikrą savybę *nes* ar *dėl to fakto*, kad jis turi tam tikras kitas savybes“ (Kim 2005: 18).

Davidsono siūlymas sąmonę laikyti pareinančia nuo materijos buvo plačiai suprastas kaip atveriantis nereduktyvaus fizikalizmo galimybę: pareities samprata leido teigti bet kokios ontologijos asimetrinę priklausomybę nuo fizinės ontologijos, tuo pačiu metu neįsipareigojant stipriam savybių tipų tapatumui. Intuityviai pareitis reiškė tokį klasių santykį, kai pareinančiosios klasės savybių konfigūracija negali pasikeisti be jas lemiančios aibės konfigūracijos pasikeitimo: „Pareities sąvoka, kaip aš ją vartoju, geriausiai mąstoma kaip santykis tarp predikato ir predikatų aibės kalboje: predikatas *p* pareina nuo predikatų aibės *S*, jei kiekvienai objektų porai, kurioje *p* teisingas vienam objektui, bet ne kitam, egzistuoja toks predikatas iš aibės *S*, kuris yra teisingas vienam objektui, bet ne kitam“ (Davidson 1985: 242).

Pareities sąvokos populiarumą lėmė perspektyva atrasti naują priklausomybės rūšį: nei dualistinę, nei griežtai reduktyvistinę priklausomybę. Kaip teigia Paulas Telleris, „pareities patrauklumą lėmė jos žadama galimybė sakyti, kad (pavyzdžiui) psichiškumą sąlygoja ar jis iš esmės yra ne daugiau nei fiziškumas, ir drauge neigti, kad psichiškumą galima redukuoti į fiziškumą kokiais nors eksplisitiniais apibrėžimais ar koekstensyviais jungiančiais dėsniais“ (Teller 1985: 93).

Pareitis, daugelio autorių nuomone, yra tinkamiausia sąvoka bendram fizikalizmo apibrėžimui. Pasak Terence'o Horgano, fizikalizmą

galima formuluoti tokia pareities teze: „Nėra dviejų galimų pasaulių, kurie būtų visiškai tapatūs fizikiniu-cheminiu požiūriu, bet skirtingi koku kitu aspektu“ (Horgan 1987: 491). Žinoma, galima svarstyti, ar pareities sąvoka žymimas santykis yra pakankamai stiprus ontologinei fizikalizmo tezei formuluoti? Juk pati savaimė pareitis nepaaiškina pareinančių savybių tomis, nuo kurių jos pareina. Šis santykis veikiausiai charakterizuoja specifinę ko-variacijos schemą ir todėl, Kimo manymu, jis neišreiškia jokio būtino ryšio: „determinavimą ar priklausomybę natūraliai suprantame kaip turinčius konkrečią modalinę jėgą – jei tai, kad esi geras žmogus, priklauso ar yra determinuojama konkrečių charakterio bruožų, tai šie bruožai būtinai privalo užtikrinti ar garantuoti, kad esi geras žmogus (o tokių bruožų stoka turi užtikrinti, kad nesi geras). Sąsaja tarp šių bruožų ir to, kad esi geras žmogus, turi būti daugiau nei sutapimas *de facto*, kuris kinta priklausomai nuo pasaulio“ (Kim 1993: 60).

Pavyzdžiui, sąmonės ir kūno santykio atveju pareities ryšys loginiu požiūriu suderinamas su tikru fundamentaliu ir neredukuojamai psichofizinių dėsnių ar dėsningumų egzistavimu, priimtiniu ir dualistinėje ontologijoje. Tuomet šie dėsniai lemtų, kad psichiniai reiškiniai ar būviai būtų priklausomi nuo fizinių, nors ir būtų ontologiškai skirtingi. Vadinasi, pareities santykis pats savaimė nėra pakankamas reduktyviam netgi vienetinių atvejų aiškinimui. Burge'as pabrėžia, kad „iš psichiškumo pareities nuo fiziškumo dar nekyla materializmas“ (Burge 1992: 36).

Jacksonas pateikia fizikalizmo apibrėžimą, labai artimą cituotam Horgano apibrėžimui, pareities sampratą perteikdamas modaliniais terminais: „fizikalizmas teigia, kad kiekvienas pasaulis, kuris yra fizinis mūsų pasaulio dublikatas, yra jo besąlygiškas dublikatas“ (Jackson 1994: 160). Vadinasi, tokiu požiūriu, nors fizikalizmas ir gali būti atsiktinė, o ne būtina tie-

sa realiame pasaulyje, jo teisingumas šiame pasaulyje turi užtikrinti, kad būtinai kiekviename pasaulyje, kurio fiziniai faktai atitinka mūsų pasaulio faktus, visi kiti faktai irgi atitiks mūsų pasaulio faktus. Kadangi jungiamieji psichofiziniai dėsniai nepriklausytų fizinių faktų ir dėsnių sričiai (jų galiojimo sritis peržengia fizinumo sritį), taip formuluojamas fizikalizmas nėra suderinamas su dualizmu.

Tačiau net jei pareities terminais būtų galima formuluoti ne tik materialistines, bet ir dualistines sąmonės teorijas, svarbu, kad toks *santykis fiksuoja silpniausią sąmonės ir fiziologinių būvių ryšį, kuris privalomas bet kokioje, net mažiausiai pretenzingoje psichofizinės redukcijos koncepcijoje*. Be to, pareities sąvoka, išreiškiamą ko-variacijos schemą, iš esmės įtvirtina įkūnijimo įvairovės galimybę. Taigi pareities sąvoka laikytina būtina sąlyga bet kokiai sąmonės teorijai, tvirtinančiai, kad fizinis įkūnijimas yra pakankamas psichiniam būviui: jei galėtume parodyti, kad psichiniai būviai gali kisti ar skirtis, kai tuo pat metu fiziologinės charakteristikos lieka nepakitusios, tai parodytume, kad fiziologiniai būviai nėra nei būtini, nei pakankami psichologiniams būviams. Svarstydami fiziologinių kriterijų pakankamumą psichologinių predikatų taikymo sąlygoms apibrėžti, reduktyvistai teigia, kad psichinius būvius įkūnija fiziologiniai būviai. Kaip pažymi Levine'as, „jei *A* įkūnija *B*, tai *A* metafiziškai nulėmia (*metaphysically necessitates*) *B*, o tai daug stipresnė nulėmimo forma nei nomologinis nulėmimas. Todėl realizacija išreiškia bent jau nešamųjų savybių pareitį nuo nešančiųjų savybių“ (Levine 2001: 14). Tad kiekvienas fizikalistas yra įpareigotas mažų mažiausia pareičiai. Kaip teigia Kimas, „sąmonės–kūno pareitis gali būti efektyviai mažoma kaip apibrėžianti minimalų fizikalizmą, t. y. minimalų bendrą visų fizikalizmu vadintų pozicijų išipareigojimą, nors fizikalizmas gali reikalauti ir daugiau“ (Kim 2005: 13).

Būtent todėl, kad pareities santykis išreiškia bendriausius minimalius būtinus fizikalistų išpareigojimus, tokio santykio galimybės klausimą šiuolaikinė analitinė sąmonės filosofija ir svarsto kaip fizikalizmo galimybės klausimą. Pareities ryšys, kaip būtina fizikalizmo sąvoka, gali būti suprantamas kaip išreiškiantis fiziologinių būvių ontinį pakankamumą psichinių būvių egzistavimui, todėl jei būtų galima parodyti, kad ne visi psichiniai būviai ar jų aspektai pareina nuo fiziologinių būvių, tai tuo būtų paneigtas fizikalizmui reikalingas psichofizinio ryšio stabilumas.

Fodoras ir Blockas siūlo vadinamąjį sukeistų *qualia* arba perkeisto spektro galimybės argumentą, siekdami įrodyti, jog funkcinė analizė, o kartu ir ja grindžiamas reduktyvizmas, nepaima visų psichinių būvių aspektų, t. y. kad egzistuoja tokios psichinės patyrimų kokybės, kurių tapatumo sąlygų negalime charakterizuoti netgi pačiu silpniausiu – pareities nuo fiziologinių savybių ryšiu. Fodoras teigia, kad „funkcionalizmas įpareigotas psichinius būvius apibrėžti kaip jų priežastis ir pasekmes. Tačiau, regis, du psichiniai būviai gali turėti visiškai vienodus priežastinius santykius ir vis dėlto skirtis savo kokybiniu turiniu“ (Fodor 1981: 122). Pasak Blocko ir Fodoro, jokio būvio nepriskirtume skausmo būvių tipui, „nebent jis būtų jaučiamas kaip skausmas, ir tai galioja net jei šis būvis būtų susietas su kitais organizmo būviais taip pat kaip skausmas <...>. Jei tai tiesa, tai atrodo, kad *qualia* perkeitimo galimybė yra rimtas *prima facie* argumentas prieš funkcionalistinius psichologinių būvių tipų tapatumo sąlygų kriterijų aiškinimus“ (Block and Fodor 1972: 172).

Apie *qualia* perkeitimo ar išvertimo, nepriklausomo nuo išorinių ar galimų išoriškai stebėti organizmo būvių, galimybę, nors kitu požiūriu ir kitame kontekste, 1690 m. rašė Johnas Locke'as tirdamas juslinį suvokimą. Locke'o manymu, negalime paneigti galimybės,

kad „tas pats objektas įvairių žmonių intelektu tuo pačiu metu sukeltų skirtingas idėjas, pavyzdžiui, jeigu idėja, kurią vieno žmogaus intelektu sukelia žibuoklė veikdama jo akis, būtų tapati kito žmogaus intelektu medetkos sukeltai idėjai, ir atvirkščiai. Juk šito niekada nebūtų galima sužinoti, nes vieno žmogaus intelektas negali persikelti į kito žmogaus intelektą, kad suvoktų, kokius vaizdinius sukėlė jo organai“ (Locke 2000: 332).

Panašią galimybę aptaria ir Ludwigas Wittgensteinas, kalbėdamas apie privačios patirties specifika: „esminis privačios patirties dalykas iš tikrųjų yra ne tas, kad kiekvienas žmogus čia turi savąjį egzempliorių, o tas, kad niekas nežino, ar kitas taip pat turi jį ar kažką kita. Taigi būtų galima prielaida – nors ir nepatikrinama – kad viena žmonijos dalis turi vieną raudonumo pojūtį, o kita – kitą“ (Wittgensteinas 1995: 232).

Bene svarbiausias tokios galimybės bruožas – neįmanomybė patikrinti arba sužinoti, ar ji kada nors būna aktualizuota. Todėl, kaip pažymi Sydney Shoemakeris, „loginio pozityvizmo žydėjimo dienomis ji [kokybių perkeitimo galimybė] buvo pamėgtas verifikacinio prasmės kriterijaus taikymo objektas“ (Shoemaker 1982: 357). Loginių pozityvistų manymu, svarstyti tokią nepatikinamą sukeistų *qualia* galimybę yra visiškai beprasmiška. Moritzas Schlickas, aiškiai remdamasis verifikaciniu prasmės kriterijumi, teigė: „sprendinys, kad du skirtingų subjektų patyrimai gali ne tik užimti tą pačią vietą sistemoje, bet dar yra kokybiškai panašūs, mums neturi prasmės. Atkreipkite dėmesį – jis yra ne klaidingas, o beprasmis: mes neturime supratimo, ką jis reiškia“ (Schlick 1959: 93). Įdomu tai, kad loginiai biheivioristai neigė perkeistų *qualia* situacijos prasmingumą remdamiesi verifikaciniu prasmės kriterijumi, o ilgainiui būtent tokių situacijų svarstymo intuityvus prasmingumas imtas naudoti

kaip argumentas prieš biheviorizmą, o kartu ir kitas reduktivistines sąmonės teorijas. Juk biheviorizmo požiūriu bet kokioms vienodai besielgiančioms būtybėms būdingi vienodi psichiniai būviai. Todėl jei galėtų būti taip, kad dviem vienodai besielgiančioms būtybėms būtų būdingi skirtingi psichiniai būviai, tai bihevioristiniai psichinių predikatų taikymo kriterijai negalėtų būti laikomi adekvačiais.

Blockas ir Fodoras teigia, kad „standartiniai verifikacionistiniai kontrargumentai prieš požiūrį, kad ‘perkeisto spektro’ hipotezė yra konceptualiai neprieštaringa, yra neįtikinami“ (Block and Fodor 1972: 172), o konceptualinis šios situacijos aprašymo neprieštaringumas, leidžiantis ją prasmingai svarstyti, jų manymu, ir pagrindžia tokią galimybę.

Žinoma, Blockas ir Fodoras, kaip ir Locke’as, nemano, kad spalvinio spektro perkeitimas yra realiai pasitaikantis atvejis. Locke’as, pristatęs cituotą situaciją, priduria: „aš labai esu linkęs manyti, kad kokio nors objekto įvairių žmonių intelekto sukeltos juslinės idėjos dažniausiai būna labai artimos ir neatskiriamai panašios“ (Locke 2000: 333). Locke’as užsimena, kad tam paremti „galima pateikti daug argumentų“, tačiau, nenorėdamas varginti skaitytojo, nepateikia nė vieno. Būtų galima tik spėti, kad vienas pagrindinių argumentų turėtų būti „mūsų organų struktūrų“, Locke’o žodžiais, panašumas ar vienodumas. Biologiniai organizmų panašumai dažniausiai laikomi psichinio panašumo rodikliu. Tačiau episteminė fiziologinių ir fenomenalių kokybių asimetrija neleidžia atmesti principinės kokybinių skirtumų galimybės.

Davidas Papineau teigia: „visiškai įmanoma, kad kai kurie žmonės patirs kažką kita nei likusieji, žiūrėdami į raudonus pomidorus“ (Papineau 2002: 132). Tačiau Shoemakeris tvirtina, kad „iš spektro perkeitimo galimybės išplaukia teiginys, kuris, kiek žinau, gali būti

empiriškai klaidingas“ (Shoemaker 1980: 258). Jis čia turi omenyje spalvų spektro perkeitimo, neatsispindinčio elgsenoje (kartu ir verbalinėje), galimybės būtiną sąlygą: fenomenalių spalvų spektras (arba bet kokių kitų *qualia* erdvė) turi būti simetriškas, o kokybės perkeičiamos pagal tokios simetrijos ašį – priešingu atveju sukeitimas lemtų elgesio skirtumus. Tačiau spalvų suvokimą tiriantys mokslininkai neigia, kad spalvų spektrui būdinga šitokia simetrija. Alexas Byrne’as pažymi, kad spalvų spektras yra sudaromas jas grupuojant pagal tris matmenis – atspalvį, sodrumą ir šviesumą, o tai atskleidžia, kad „geltonos spalvos maksimalų sodrumą pasiekia aukštesniame šviesumo lygyje nei raudonos ar mėlynos“ ir kad „yra daugiau pastebimų atspalvių gradacijų tarp mėlynos ir raudonos spalvos nei tarp geltonos ir žalios“ (Byrne 2004: 5–6). Be to, pasak Bernardo Harrisono, „kalbiniai ir sąvokiniai mechanizmai, kuriems paklūsta spalvų įvardijimas (angl. *color naming*), veikia taip, kad bet koks skirtingų kalbos vartotojų suvokto turinio skirtingumas turi atsiskleisti taikant spalvų pavadinimus“ (Harrison 1973: 133).

Bet, pasak Shoemakerio, net jei toks simetriškas spalvų sudėliojimas į spektrą neįmanomas, vis dėlto „pamanoma, kad jis galėtų būti įmanomas – o tai ir yra svarbu šiai filosofinei diskusijai“ (Shoemaker 1980: 258). Panašiai ir Blockas teigia, kad empiriniai klausimai turi tik subtilios ir netiesioginės svarbos svarstant perkeisto spektro galimybę: „jei galėtų būti padarų, kurių spalvų ar bent jau vaizdiniam patyrimui negalioja empirinės išvalgos, tai funkcionalizmas yra atmestas, net jei žmonių spektras nėra perkeičiamas“ (Block 1999, cituojama Byrne 2005: 7).

Bet juk esminis perkeisto spektro galimybės (jei ji reali) bruožas ir buvo tas, kad jos neįmanoma fiksuoti jokių patyrimų. Todėl, kaip teigia Blockas, „mes tiesiog nežinome, ar

spektro perkeitimas aktualiai egzistuoja (angl. *obtains*), ar ne“ (Block 1990: 57), ir nežinome ne dėl laikino, bet dėl principinio episteminio ribotumo. Būtent tokia patyrimo perkeitimo galimybės specifika, veikiau nei kitais faktoriais remiantis, ir turėtų būti kalbama apie empirinių duomenų neadekvatumą ar nerelevantiškumą: galimybė svarstyti kokybių sukeitimą empiriniais terminais reikštų, kad aprašomi fenomenalių kokybių skirtumai yra galimi stebėti, o tai prieštarauja pačiai hipotezei. Vadinasi, spektro inversijos galimybė yra ir turi būti grindžiama tiesiog prasmingo tokios galimybės svarstymo, jos mąstymo galimybe.

Tačiau ar tokios spektro inversijos episteminės galimybės savaime pakanka paneigti funkcionalistines sąmonės koncepcijas ir atmesti fenomenalių kokybių pareitį nuo fiziologinių savybių ar būvių? Blockas ir Fodoras teigia, kad funkcionalistiškai aiškinant psichinių būvių tapatumo sąlygas, perkeisto spektro galimybė reiškia, kad „organizmo *qualia* pobūdis yra nerelevantiškas klausimui, ar jis yra skausmo būvio“ (Block and Fodor 1972: 81), ir todėl funkcionalistinė analizė negalinti susieti *qualia* su fiziologiniais būviais jokių pakankamai stabiliu, net ir pareities ryšiu. Ši funkcionalizmo kritika iš esmės tėra spektro inversijos argumento prieš biheviorizmą pritaikymas šiek tiek žemesnio abstrakcijos lygio analizei. Kritika remiasi Putnamo išdėstyta nuostata, kad funkcionalistinė sąmonės teorija taip pat kaip biheviorizmas identifikuoja „organizmus kaip patiriančius skausmą, ar alkanus, ar piktus, remdamasi jų elgesiu“ (Putnam 1975a: 437), ir cituotu įsitikinimu apie kai kurių psichinių kokybių nerelevantiškumą tokiai vidinių būvių specifikacijai. Tačiau Shoemakeris, nors ir sutinka su konceptualia *qualia* perkeitimo galimybe, formuluoja epistemologinį argumentą, siekdamas parodyti, kad *qualia* perkeitimas gali būti bent dalinai aprašomas ir

funkciniais terminais: „nors mes ir negalime funkciškai apibrėžti konkrečių kokybinių būvių, mes galime tam tikra prasme funkciškai apibrėžti kokybinių būvių klasę – galime funkciškai apibrėžti šios klasės elementų tapatumo sąlygas, nes galime funkciškai apibrėžti kokybinį (fenomenologinį) panašumą ar skirtingumą“ (Shoemaker 1980: 258). Jis teigia, kad *qualia* intersubjektyvaus perkeitimo galimybės pamanomumą lemia analogiško intrasubjektyvaus perkeitimo pamanomumas, t. y. introspekcinio skirtingų kokybių atpažinimo galimybė, kurią užtikrina *qualia* kauzaliniai vaidmenys: kokybinės patyrimo savybės leidžia introspekciškai grupuoti patyrimus į panašius ir skirtingus, susidaryti nuomones apie kokybinį panašumą ar skirtingumą, kurios savo ruožtu gali būti aprašomos funkciškai. „Teigti, kad spektro perkaita yra įmanoma, bet neapčiuopiama net intrasubjektyviu atveju, reikštų nutraukti jungtį, kurią manome esant tarp kokybinių būvių ir jų introspekcinio pažinimo (tarp jų ir jų sukeliamų kokybinių nuomonių (angl. *qualitative beliefs*)), kartu ir jų jungtį su percepcinėmis nuomonėmis apie pasaulį, o per – jas su elgesiu“ (Shoemaker 1980: 259).

Antireduktivistai čia galėtų tvirtinti, kad įmanoma išgyventi epifenomenalius kokybinius būvius, neturinčius jokių stebimųjų pasekmių, bet, net sutinkant su tokia galimybe, visuomet būtina egzistuoja bent viena stebima pasekmė. Kaip teigia Normanas Jacobsas, „pats sakiny, kuriuo mėginama kalbėti apie aptariamą jutimą, būtina bus ir veikla, kurios požiūriu galima apibrėžti aptariamą predikatą“ (Jacobs 1937: 605). Vadinasi, sąmonės teoriją tiriantis filosofas čia susiduria su dilema – arba kokybiniai būviai yra prieinami introspektyviam pažinimui, o tada gali būti (bent iš dalies) intersubjektyviai ir funkciškai aprašomi, arba priešingu atveju jie absoliučiai nėra intersubjektyviai aprašomi ir todėl negali būti ir

introspekciškai pažinūs, o tada nėra jokio pagrindo tvirtinti jų egzistavimą. Priimant Putnamo pateiktą metodologinę maksimą, kad „jei organizmas yra tokio paties būvio kaip žmogus, kuriam skauda, visais žinomais relevantiškais aspektais, ir nėra pagrindo manyti, kad egzistuoja nežinomi relevantiški aspektai, tai nereikia tokių postuliuoti“ (Putnam 1975b: 340), Shoemakerio argumentą galima laikyti grindžiančiu įsitikinimą, kad neegzistuoja relevantiški, bet nežinomi aspektai.

Vienaip ar kitaip, svarstant kokybinių patyrimo aspektų perkeitimo galimybę ir jos ontologines implikacijas, atsiribojama nuo empirinių galimybių. Ontologiniai klausimai čia sprendžiami ne svarstant, kas iš tikrųjų egzistuoja realiame pasaulyje, bet svarstant įsivaizduojamas galimas kontrafaktines situacijas, kurių tikrumas nelaikomas filosofiškai reikšmin-

gu, todėl svarbiausią vaidmenį čia atlieka epistemologiniai argumentai. Tokių atvejų analizę sunkina pačios kokybių perkeitimo galimybės klausimas, kuris priklauso nuo spalvų ar kitų kokybinių sąvokų vartojimo mechanizmų techninių aspektų. O jei antireduktivistų požiūriu funkcionalistinė ar fiziologinė analizė neapčiuopia kokybinių patyrimo charakteristikų, t. y. kokybinės charakteristikos nėra niekaip susaistytos funkciškai ar fiziologiškai aprašomais ryšiais, tai analogišką antireduktivistinę išvadą iš principo turėtų būti įmanoma pagrįsti ir svarstant ne atvejus, kai patyrimų kokybės yra skirtingos, bet atvejus, kai kokybinių patyrimo aspektų apskritai nėra. Jei funkcionalizmas ar fizikalizmas nesusaisto fiziologinių būvių su kokybiniais būviais, tai funkcionalistinė teorija turėtų likti indiferentiška ir visiškai tokių būvių trūkumui.

LITERATŪRA

Byrne, A. (2004) „Inverted Qualia“, in E. Zalta (ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy Online*, retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/qualia-inverted/> on 2005 11 11.

Block, N. (1990) „Inverted Earth“, *Philosophical Perspectives* 4: 53–79.

Block, N. and Fodor, J. (1972) „What Psychological States are Not“, *Philosophical Review* 81: 159–181.

Burge, T. (1992) „Philosophy of Language and Mind: 1950–1990“, *Philosophical Review* 101: 3–52.

Dagys, J. (2006) „Funkcionalizmas sąmonės filosofijoje: metodologija ar ontologija“, *Problemos* 70: 113–125.

Davidson, D. (1999) „Mental Events“, in W. G. Lycan (ed.). *Mind and Cognition: An Anthology*. Oxford: Blackwell, p. 35–45.

Davidson, D. (1985) „Replies to Essays X–XII“, in B. Vermazen and M. B. Hintikka (eds.). *Essays on Davidson: Actions and Events*. London: Clarendon Press, p. 242–252.

Fodor, J. (1981) „The Mind-Body Problem“, *Scientific American* 244: 114–125.

Harrison, B. (1973) *Form and Content*, Oxford: Basil Blackwell.

Hellman, G. and Thompson, F. (1975) „Physicalism: Ontology, Determination, and Reduction“, *Journal of Philosophy* 72: 551–564.

Horgan, T. (1987) „Supervenient Qualia“, *Philosophical Review* 96: 491–520.

Jackson, F. (1994) „Armchair Metaphysics“, in his *Mind, Method and Conditionals: Selected Essays*, London: Routledge, 1998, p. 154–176.

Jacobs, N. (1937) „Physicalism and Sensation Sentences“, *Journal of Philosophy* 34: 602–611.

Kim, J. (1993) „Concepts of Supervenience“, in his *Supervenience and Mind*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 53–78.

Kim, J. (2005) *Physicalism or Something Near Enough*, Princeton: Princeton University Press.

- Levine, J. (2001) *Purple Haze: The Puzzle of Consciousness*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Locke, J. (2000) *Esė apie žmogaus Intelektą*, vertė R. Rybelienė, Vilnius: ALK / Pradai.
- Papineau, D. (2002) *Thinking About Consciousness*, Oxford: Clarendon Press.
- Putnam, H. (1975a) „The Nature of Mental States“, in his *Mind, Language, and Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 428–440.
- Putnam, H. (1975b) „Brains and Behaviour“, in his *Mind, Language, and Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 325–341.
- Schlick, M. (1959) „Positivism and Realism“, in A. J. Ayer (ed.). *Logical Positivism*, New York: Free Press, p. 92–95.
- Shoemaker, S. (1980) „Functionalism and Qualia“, in N. Block (ed.). *Readings in Philosophy of Psychology*, Vol. 1, Harvard: Harvard University Press, p. 251–267.
- Shoemaker, S. (1982) „The Inverted Spectrum“, *Journal of Philosophy* 79: 357–381.
- Smart, J. (1959) „Sensations and Brain Processes“, *Philosophical Review* 68: 141–156.
- Teller, P. (1985) „Is Supervenience just a Disguised Reduction“, *Southern Journal of Philosophy* 23: 93–99.
- Vitgenšteinas, L. (1995) *Rinktiniai raštai*, vertė R. Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1995.
- Zangwill, N. (2005) „Moore, Morality, Supervenience, Essence, Epistemology“, *American Philosophical Quarterly* 42: 125–130.

SUPERVENIENCE, PHYSICALIST REDUCTION AND INVERTED QUALIA

Jonas Dagys

Summary

Functional analysis of mental properties reveals that these properties are multiply realizable by material properties. Therefore physicalism in philosophy of mind is formulated in terms of supervenience rather than in terms of identity. The concept of supervenience also expresses the minimal commitments of the physicalist theory – refutation of the supervenience physicalism would imply refutation of any stronger version of physicalism as well. The article analyzes the criticism of physicalism based on the possibility of inverted qualia. It is shown that, on

the one hand, such possibility cannot be denied on empirical grounds, since the possibility in question is *ex hypothesi* unobservable; on the other hand, if this situation is in fact possible, then qualitative properties are independent of functional or physiological properties, and therefore the same anti-reductivist conclusion could be less controversially argued for on the basis of absent rather than inverted qualia.

Keywords: philosophy of mind, physicalism, functionalism, supervenience, inverted qualia.

Iteikta 2006 11 29